

Prądnik. Prace Muz. Szafera	28	247–252	2018
-----------------------------	----	---------	------

¹JÓZEF PARTYKA, WOJCIECH BĄBA²

¹Ojcowski Park Narodowy, Ojców 9, 32-045 Sułoszowa
jozef_partyka@poczta.onet.pl

²Instytut Botaniki UJ, ul. Gronostajowa 3, 30-387 Kraków
wojciech.baba12@gmail.com

PROFESOR STEFAN MICHALIK (1935–2018) – ZASŁUŻONY BADACZ OJCOWSKIEJ FLORY

Professor Stefan Michalik (1935–2018) – honoured researcher of the Ojców flora

Prof. dr hab. inż. Stefan Michalik urodził się 25 grudnia 1935 r. w Przeworsku. W tym mieście spędził dzieciństwo, tu uczęszczał do Szkoły Podstawowej i Liceum Ogólnokształcące im. Króla Władysława Jagiełły. W 1959 r. ukończył Wyższą Szkołę Rolniczą w Krakowie ze stopniem magistra inżyniera nauk agrotechnicznych, a w 1963 r. studia magisterskie na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi UJ w zakresie botaniki. W 1973 r. uzyskał stopień naukowy doktora nauk przyrodniczych na podstawie rozprawy doktorskiej „Rozmieszczenie roślin naczyniowych i jego przemiany w ostatnim 150-leciu na terenie Ojcowskiego Parku Narodowego”. W 1982 r. otrzymał stopień naukowy doktora habilitowanego nauk przyrodniczych w zakresie geobotaniki, a w 1991 r. został mianowany profesorem nauk przyrodniczych. Od 1964 r. do przejścia na emeryturę w 2003 r. pracował w Zakładzie (od 1993 r. Instytucie) Ochrony Przyrody PAN w Krakowie. Zmarł 21 maja 2018 r. w Wieliczce; został pochowany na tamtejszym cmentarzu komunalnym.

Był członkiem i przewodniczącym Wojewódzkiej Komisji Ochrony Przyrody w Krakowie, zastępcą przewodniczącego Wojewódzkiej Komisji Ochrony Przyrody w Rzeszowie, Wojewódzkiej Rady Ochrony Środowiska w Krakowie, członkiem Rady Nadzorczej Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Krakowie, członkiem Prezydium Rady Zespołu Jurajskich Parków Krajobrazowych w Krakowie, członkiem Rady Redakcyjnej czasopisma „Chrońmy Przyrodę Ojczystą”

i „Roczniki Bieszczadzkie”, przewodniczący Rady Redakcyjnej pisma „Prądnik. Prace i Materiały Muzeum im. Prof. Władysława Szafera”, przewodniczącym Rady Naukowej Bieszczadzkiego i Magurskiego Parku Narodowego, zastępcą przewodniczącego Rady Naukowej Gorczańskiego Parku Narodowego, członkiem Rady Naukowej Ojcowskiego Parku Narodowego i Rady Społeczno-Naukowej Popradzkiego Parku Krajobrazowego.

Profesor Stefan Michalik był znanym i cenionym botanikiem i ekologiem. Wniósł poważny wkład do nauki wykonując szereg badań nad florą Polski, ze szczególnym uwzględnieniem parków narodowych: Bieszczadzkiego, Gorczańskiego Magurskiego, Ojcowskiego i Pienińskiego. Prowadził także badania florystyczne na terenie rezerwatów Ziemi Krakowskiej, w tym także Parków Krajobrazowych woj. małopolskiego. Uczestniczył w wielu sympozjach i konferencjach naukowych prezentując wyniki swoich badań nad polską florą i potrzebą jej ochrony.

Przez niemal 50 lat był naukowo związany z terenem Ojcowskiego Parku Narodowego, któremu poświęcił jedne z najważniejszych w okresie swojej naukowej aktywności prace badawcze nad florą Doliny Prądnika i jej antropogenicznymi przemianami. Jest kolejnym – po Wilibaldzie Besserze, Feliksie Berdau, Aleksandrze Jelenkinie, Władysławie Szaferze, Annie Medveckiej-Kornaś i Janie Kornasiu – uznanym i wybitnym znawcą flory, zbiorowisk roślinnych Doliny Prądnika i autorem projektów skutecznych form ochrony ekosystemów leśnych i nieleśnych tego obszaru. Jako członek Rady Naukowej Ojcowskiego Parku Narodowego w latach 1979–2009 uczestniczył w opracowaniach kolejnych operatów ochrony flory i zbiorowisk roślinnych do planu ochrony OPN. Był autorem koncepcji ochrony czynnej roślinności nieleśnej OPN, jednym z pomysłodawców organizowania w Ojcowie konferencji naukowych na temat ochrony szaty roślinnej OPN oraz współtwórcą ustalania profilu powstającego pisma naukowego Ojcowskiego Parku Narodowego „Prądnik. Prace i Materiały Muzeum im. Prof. Władysława Szafera”. Od 1990 r. do śmierci był przewodniczącym jego Rady Redakcyjnej.

Efektom badań prof. S. Michalika są fundamentalne dla Parku prace o antropogenicznych przemianach szaty roślinnej OPN¹, charakterystyce i rozmieszczeniu roślin kserotermicznych i górskich w Dolinie Prądnika². Niezwykle ważne miejsce w jego dorobku naukowym Profesora zajmuje publikacja zawierająca wykaz i rozmieszczenie roślin naczyniowych Ojcowskiego Parku Narodowego, w której Autor zawarł dane na temat 1050 gatunków, podając jednocześnie informacje o taksonach wymarłych lub błędnie oznaczonych³. Był autorem rozdziałów o florze do dwóch kolejnych monografii przyrodniczych Ojcowskiego Parku Narodowego wydawanych w latach 1977⁴ i 2008⁵. Jego badania florystyczne w południowej części Wyżyny Krakowskiej prowadzone w latach 60. i 70. XX w. zaowocowały trzema ważnymi publikacjami, które stały się istotnym źródłem poznania zbiorowisk roślinnych tego terenu i odegrały zasadniczą rolę w objęciu ochroną

¹ „Ochrona Przyrody” T. 39: 1974, s. 65–154.

² „Studia Naturae” ser. B, nr 19, Kraków 1979 i nr 24, Kraków 1983.

³ „Studia Naturae”, ser. A, nr 16, Kraków 1978.

⁴ S. Michalik, *Rośliny naczyniowe*, [w:] *Przyroda Ojcowskiego Parku Narodowego*, red. K. Zabierowski, „Studia Naturae”, ser. B, nr 28, Kraków 1977, s. 121–150;

⁵ S. Michalik, *Rośliny naczyniowe Ojcowskiego Parku Narodowego*, [w:] *Monografia Ojcowskiego Parku Narodowego. Przyroda*, red. A. Klasa, J. Partyka, Ojców 2008, s. 149–178; S. Michalik, *Zbiorowiska roślinne Ojcowskiego Parku Narodowego*, ibidem, s. 179–206.

krajobrazową dolinek krakowskich przez utworzenie w 1981 roku Zespołu Jurajskich Parków Krajobrazowych⁶. Opracowywał również dokumentację florystyczną dla kilku rezerwatów Wyżyny.

W podejmowaniu ochrony czynnej prof. Stefan Michalik odegrał zasadniczą rolę w dyskusjach na ten temat prowadzonych w gronie pracowników i członków Rady Naukowej OPN. Był to na tyle istotny problem, że wskutek zanikania tradycyjnych form w gospodarowaniu ziemią, w tym przede wszystkim pasterstwa, a z czasem także koszenia łąk, zauważano ustępowanie interesujących gatunków roślin kserotermicznych, naskalnych i łąkowych, których liczba i rozmieszczenie decydowały o bogactwie i różnorodności florystycznej Ojcowskiego Parku Narodowego. Proces synantropizacji szaty roślinnej na terenach chronionych, w tym także w OPN, zauważał już na początku lat. 70. XX w., dając temu wyraz w jednej z publikacji ogłoszonej w miesięczniku „Wszecławiat”⁷.

Profesor Michalik miał bardzo oryginalny pogląd na genezę flory kserotermicznej w Ojcowie, przypisując pojawienie się tutaj niezwykle, rzadkich gatunków ciepłolubnych ... Tatarom, którzy w przeszłości mieliby zawlec ich nasiona wraz z paszą dla koni.... Dolina Prądnika była w przeszłości mocno wypasana i zwierzęta mogły odgrywać dużą rolę w rozprzestrzenianiu się różnych gatunków roślin.

Od początku lat. 80. XX w. Profesor dostrzegał i monitorował istotne zmiany zachodzące we florze OPN. Na podstawie własnych doświadczeń badawczych i obserwacji flory tego Parku podsumował swoje przemyślenia na temat konieczności podejmowania ochrony czynnej w jednej z licznych publikacji poświęconych tym zagadnieniom⁸. W tej pracy zaproponował podział obszaru Ojcowskiego Parku Narodowego na jednostki wymagające różnych form ochrony krajobrazu. Ogólnie mówiąc na prawej (oroogr.) stronie Doliny Prądnika, mniej więcej od wsi Ojców po Prądnik Korzkiewski może być, jego zdaniem, wprowadzana ochrona ścisła i restytucja naturalnego krajobrazu leśnego, zaś na lewych zboczach doliny wskazane jest kształtowanie krajobrazu kulturowego o maksymalnej różnorodności ekologicznej szaty roślinnej i fauny z przewagą w niektórych miejscach, zarówno naturalnych biocenoz leśnych jak i wtórnych muraw kserotermicznych. Ta koncepcja ochrony okazała się słuszna i do dziś jest realizowana.

Wydanie drukiem tego opracowania było znaczącym przełomem w spojrzeniu na ochronę czynną w Ojcowskim Parku Narodowym i wywołało szerszą dyskusję wśród przyrodników na ten temat, dotyczącą głównie zakresu i wytypowania miejsc prowadzenia ochrony czynnej. Wcześniej takich zabiegów nie podejmowano, poza łąkami, które wówczas użytkowali okoliczni rolnicy. Tytułem próby pierwsze zabiegi, jednakże tylko na małą skalę, przeprowadzono wiosną 1982 r. na skałce Jonaszówka u wylotu Doliny Sąspowskiej, głównie dla ochrony ostnicy Jana i przywrócenia jej walorów krajobrazowych widocznych na dawnych pocztówkach z Doliny Prądnika⁹. Później było wiele różnych spotkań w tere-

⁶ *Mapa synantropizacji zbiorowisk roślinnych centralnej części Wyżyny Krakowskiej*. „Ochrona Przyrody”, R. 42: 1979 s. 93–102; *Przestrzenna i ekologiczna koncepcja ochrony szaty roślinnej centralnej części Wyżyny Krakowskiej*. „Ochrona Przyrody”, R. 42: 1979 s. 75–91; *Roslinność rzeczywista centralnej części Wyżyny Krakowskiej*. „Ochrona Przyrody”, R. 43: 1980 s. 55–74.

⁷ S. Michalik, *Synantropizacja szaty roślinnej na terenach chronionych w świetle nowych poglądów na rezerwatową ochronę przyrody*, „Wszecławiat”, T. [73]: 1972, nr 7–8, s. 181–186.

⁸ S. Michalik, *Ekologiczna ochrona czynna biocenoz i krajobrazu w Ojcowskim Parku Narodowym*, „Parki Narodowe i Rezerваты Przyrody” T. 6: 1985 nr 2 s. 43–56.

⁹ Zob. J. Partyka, *Pierwsze doświadczenia w ochronie czynnej na terenie Ojcowskiego Parku Narodowego*, [w:] *Badania naukowe w południowej części Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej*, red. J. Partyka, Ojców 2001, s. 481–485.

Sesja naukowa w Dolinie Szępowskiej w dniu 7 czerwca 1988 r. Stoją od lewej: prof. Zbigniew Witkowski, prof. Anna Medwecka-Kornaś, dr Marek Ferchmin, prof. Stefan Michalik. Fot. J. Partyka

Scientific session in the Szępowska Valley on 7th June 1988. From the left: Professor Zbigniew Witkowski, Professor Anna Medwecka-Kornaś, Dr. Marek Ferchmin, Professor Stefan Michalik. Photo by J. Partyka

nie, dyskusje na posiedzeniach Rady Naukowej Ojcowskiego Parku Narodowego i liczne rozmowy prowadzone z pracownikami OPN na temat jego ochrony. Wkrótce dokonano pierwszej korekty granic stref ochrony ścisłej (dawniej: rezerwatów ścisłych), zmniejszając ich powierzchnię, podjęto też odsłonięcie Panieńskich Skał i części Góry Koronnej.

W toku dalszych dyskusji z Profesorem zrodził się pomysł zorganizowania pierwszej większej konferencji naukowej poświęconej problemom utrzymania biocenoz nieklimatycznych w parkach narodowych i rezerwach przyrody. Rozmowy na ten temat były tożzone w gronie pracowników Ojcowskiego Parku Narodowego z głównym udziałem asystenta naukowego OPN mgr Andrzeja Bidermana. Spotkały się one ze zrozumieniem i przychylną reakcją ówczesnego dyrektora Parku mgr inż. Henryka Jędrusika. Konferencja taka odbyła się w zamku w Pieskowej Skale w dniach 6–7 czerwca 1988 r.; połączono ją z wizją terenową w Dolinie Prądnika i Szępowskiej. Wygłaszane wówczas referaty dotyczyły ochrony półnaturalnych zbiorowisk kserotermicznych Śląska, Gór Świętokrzyskich, Lubelszczyzny, ochrony polan regłowych polskich Karpat oraz zbiorowisk łąk niżowych. W referatach oraz w czasie sesji terenowych dużo uwagi poświęcono problemom utrzymania zbiorowisk nieleśnych, zwłaszcza naskalnych w Ojcowskim Parku Narodowym. Zaprezentowano wówczas miejsca realizowanych zabiegów ochrony czynnej na wybranych kompleksach skalnych, głównie na Górze Koronnej w sąsiedztwie jaskini Ciemnej, co wywołało wtedy dosyć ożywioną dyskusję, a nawet protesty niektórych naukowców. Świeżo przeprowadzone zabiegi odsłaniania fragmentów skał do tej pory mocno zarośniętych przez drzewa i krzewy wydawały się zbyt dużą ingerencją w przyrodę OPN i naturalne procesy sukcesyjne.

Efektom tej konferencji było zbiorowe opracowanie pod redakcją prof. Stefana Michalika wydane w drugim tomie pisma „Prądnik”¹⁰. Pismo to, jego profil naukowy i tematyka drukowanych materiałów, były istotnym osiągnięciem współpracy OPN z prof. Stefanem Michalikiem, który opublikował na jego łamach wiele artykułów dotyczących przemian zachodzących w roślinności Ojcowskiego Parku Narodowego.

W latach 1989 i 1990 odbyły się dwie następne konferencje współorganizowane przez prof. S. Michalika poświęcone wymieraniu i ochronie zagrożonych gatunków roślin i zwierząt oraz problemom ochrony i urządzania biocenoz leśnych w parkach narodowych

¹⁰ *Problemy utrzymania biocenoz nieklimatycznych w parkach narodowych i rezerwach przyrody*, red. Stefan Michalik, „Prądnik. Prace i Materiały Muzeum im. Prof. Władysława Szafera”, t. 2: 1990

i rezerwach przyrody. Materiały z obydwu tych spotkań ukazały się pod jego redakcją w kolejnych tomach „Prądnika”¹¹. Zawartość wszystkich tomów tego pisma, zwłaszcza zamieszczanych opracowań botanicznych konsultowano z Profesorem, który publikował w nim również własne artykuły, m.in. o florze rezerwatów przyrody Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej. Jeden z tomów „Prądnika” zawiera charakterystykę fitysocjologiczną trzech stałych powierzchni badawczych na terenie Parku, do wyznaczenia których Profesor przywiązywał dużą wagę, prowadząc na ich terenie własne badania florystyczne, umożliwiające porównywanie zmian zachodzących we florze OPN oraz obserwacje kierunku i tempa naturalnych procesów sukcesyjnych w ekosystemach nieleśnych¹².

Współautor tego wspomnienia – Wojciech Bąba, poznał Pana Profesora w 1996 roku, gdy dość nieoczekiwanie, tuż po studiach, rozpoczął pracę jako botanik w Pracowni Naukowej Ojcowskiego Parku Narodowego. Profesor był akurat w trakcie opracowania Planu Ochrony Ekosystemów Nieleśnych OPN, w którym znalazły się zapisy o konieczności zastosowania zabiegów ochrony aktywnej zbiorowisk muraw kserotermicznych. W. Bąba poszukiwał wtedy interesującego tematu rozprawy doktorskiej i Profesor zaproponował mu podjęcie zagadnienia ekologicznych podstaw utrzymania oraz odtwarzania muraw kserotermicznych.

Zapamiętał wspólne z Profesorem częste spotkania, podczas których dyskutowali założenia i metodologię, zaś w późniejszym okresie wyniki pracy. Był pod wrażeniem Jego ogromnej wiedzy o środowisku przyrodniczym Wyżyny Krakowskiej, która daleko wykraczała poza zagadnienia związane z szatą roślinną Wyżyny. Brał wspólnie z Nim udział w wizjach terenowych, odwiedzając najważniejsze stanowiska muraw kserotermicznych na terenie Parku i w jego otoczeniu – na Grodzisku, Skale Krzyżowej, Skałach Wdowich, w Wąwozie Bolechowickim i Dolinie Eliaszkówki, podczas których Profesor zaznajamiał go z tematyką przemian roślinności muraw i zarośli kserotermicznych oraz związanych z nią zanikaniem elementów flory kserotermicznej w Parku w ciągu ostatnich 40. lat. Przybliżał wyniki swoich wieloletnich badań nad florą oraz dynamiką muraw na stałych powierzchniach na Grodzisku, Skałach Czyżówkach czy w rezerwacie Kajasówka. Przedstawiał również koncepcję waloryzacji oraz optymalnej ochrony flory ekosystemów leśnych i nieleśnych Parku – która do dziś stanowi podstawę planowania i wykonywania zabiegów ochrony aktywnej realizowanych na terenie Ojcowskiego Parku Narodowego.

Profesor Stefan Michalik był także znakomitym prelegentem i przewodnikiem terenowym w czasie zajęć dla przewodników i pracowników Ojcowskiego Parku Narodowego. Jego publikacja popularnonaukowa pt. „Wyżyna Krakowsko-Wieluńska” wydana w 1974 roku w serii „Przyroda Polska” przez wiele lat była dla przewodników głównym źródłem wiedzy o przyrodzie Wyżyny i formach jej ochrony. W 20 lat później ukazało się inne jego opracowanie na temat świata roślin i zwierząt Wyżyny Krakowskiej¹³, a wkrótce

¹¹ *Wymieranie i ochrona zagrożonych gatunków roślin i zwierząt w parkach narodowych i rezerwach przyrody*, red. S. Michalik, „Prądnik. Prace i Materiały Muzeum im. Prof. Władysława Szafera”, t. 3: 1991; *Problemy ochrony i zarządzania biocenoz leśnych w parkach narodowych i rezerwach przyrody*, „Prądnik. Prace i Materiały Muzeum im. Prof. Władysława Szafera”, t. 4: 1991.

¹² *Charakterystyka fitysocjologiczna stałych powierzchni badawczych: „Chelmowa Góra”, „Czyżówki”, „Grodzisko” w Ojcowskim Parku Narodowym*, „Prądnik. Prace Muz. Szafera”, T. 14: 2003, s. 1–64 (mapy).

¹³ *Świat roślin i zwierząt Wyżyny Krakowskiej*, [w:] R. Gradziński, M. Gradziński, S. Michalik, *Przyroda*, [w serii:] *Natura i Kultura w Krajobrazie Jury*, Kraków 1994, s. 57–114.

potem – pod jego redakcją – dwa informatory przyrodnicze o Zespole Jurajskich Parków Krajobrazowych woj. krakowskiego¹⁴. Był także współautorem przewodnika po ścieżce naukowo-dydaktycznej „Chełmowa Góra” w Ojcowskim Parku Narodowym¹⁵.

Miał także wspaniałe osiągnięcia w fotografowaniu przyrody. Jego zdjęcia roślin były wielokrotnie publikowane w różnych wydawnictwach zarówno o Ojcowskim Parku Narodowym jak i o innych obiektach chronionych. Artystycznie wykonane przez niego zdjęcia znalazły się także w botanicznej części stałej wystawy czynnej w latach 1972–2008 w Muzeum im. Prof. Władysława Szafera Ojcowskiego Parku Narodowego, dla której prof. S. Michalik opracował scenariusz.

Prof. Michalik w ogromnym stopniu przyczynił się do naukowego poznania flory Ojcowskiego Parku Narodowego i zajął jedno z najważniejszych miejsc w historii badań naukowych tego terenu i w jego ochronie. Do dziś zachowują aktualność wypracowane przez niego koncepcje i sposoby prowadzenia ochrony czynnej roślinności kserotermicznej i naskalnej oraz jego liczne publikacje o roślinności OPN. Są one dla nas pewnego rodzaju drogowskazem wyznaczającym kierunki podejmowanych działań ochronnych. Można się do nich zawsze odwoływać w planowaniu ochrony czynnej i w konstrukcjach zadań ochronnych i opracowaniu planu ochrony Ojcowskiego Parku Narodowego.

Niespodziewana śmierć Profesora była zaskakującym dla nas faktem. Zachowamy Go w pamięci jako człowieka prawego i bardzo skromnego, niezwykle życzliwego w udzielaniu naukowej pomocy, każdemu kto się o nią zwrócił. Doświadczali tego młodzi, początkujący pracownicy Parku, których wprowadzał w arkana wiedzy o roślinności najmniejszego lecz niezwykle różnorodnego pod względem florystycznym parku narodowego w Polsce.

SUMMARY

Stefan Michalik (1935–2018) he was an outstanding, recognized and respected botanist and ecologist, a member of scientific councils, i.a. several national parks, including Ojcowski, the chairman of the Editorial Board of the journal „Prądnik. Works and Materials of the Professor Władysław Szafer Museum” published by the Ojców National Park. He made a major contribution to science by conducting a series of research into the Polish flora, with particular emphasis on the following national parks: Bieszczady, Gorce, Magura, Ojców and Pieniny. For almost 50 years he was scientifically connected with the territory of the Ojców National Park. As a matter of fact, the Park became subject to one of his most important research into the flora of the Prądnik Valley. Not only did he participate in the development of subsequent flora and plant communities protection programs included in the OPN protection plan, but also he was the author of the concept of active protection of the herbaceous vegetation of OPN. To this day, the ideas developed by him and the methods of active protection of xerothermic and rock vegetation as well as his numerous publications on the flora of the Ojców National Park and its protection stay valid.

¹⁴ *Krakowskie Parki Krajobrazowe. Informator Przyrodniczy*, red. S. Michalik, Kraków 1996; *O Zespole Jurajskich Parków Krajobrazowych województwa małopolskiego. Informator*, red. S. Michalik, Kraków 2002.

¹⁵ S. Michalik, J. Partyka, *Chełmowa Góra. Ojcowski Park Narodowy. Ścieżka naukowo-dydaktyczna*, Kraków 1992.